

## نقش مرکز مراقبت بعد از خروج در اشتغال‌زایی زنان زندانی خوزستان

عبدالرحیم اسدالهی\*؛ علیرضا محسنی تبریزی\*\*؛ محمود براتوند\*\*\*

**بیان مسئله:** این بررسی به مطالعه و ارزیابی عملکرد مرکز مراقبت بعد از خروج زندانهای استان خوزستان در ایجاد اشتغال برای زندانیان زن خوزستانی و جلوگیری از تکرار جرم آنها در سال ۱۳۸۵ می‌پردازد.

**روش تحقیق:** پرونده ۱۲۴ زن زندانی آزاد شده در این سال بررسی شد و مجموعه خدمات رفاهی و تسهیلاتی مرکز مراقبت بعد از خروج استان خوزستان برای این دسته از زنان ارزیابی گردید. این مرکز به عنوان پل ارتباطی بین مددجویان نیازمند و جامعه بیرون برای تطابق آنها بصورت چتر حمایت مالی - رفاهی عمل می‌نماید و با بررسی اولیه پیشینه خانوادگی و معیشتی زندانیان نیازمند در قبل و بعد از آزادی و محاسبه وضعیت فعلی و اثرات مخرب مالی حبس کیفری بر مددجو و خانواده وی به اعطای خدمات در قالب وامهای اشتغال‌زایی کم بهره و بعضا بلاعوض اقدام می‌نماید.

**یافته‌های پژوهش:** نتایج اولیه آماری نشان داد که ۴۸٪ از زنان آزاد شده تحت پوشش خدمات و تسهیلات مرکز قرار گرفته؛ ۵۲٪ کم سواد، ۴۲٪ دارای مدارک فنی - حرفه‌ای، ۶۴٪ جرایم موادمخدر و سرقت بوده و سطح اشتغال‌زایی ۶۲٪ می‌باشد. میانگین سنی مددجویان ۳۴ سال و ۷۲٪ از آنها متأهل بوده‌اند سطح و درجه اشتغال‌زایی مددجویان با سن، سواد و تأهل آنها همبستگی مثبت دارد، ولی با نوع جرم زنان زندانی رابطه معناداری ملاحظه نشد. شاخص بازگشت به جرم زنان دریافت‌کننده خدمات ۳/۴٪ بوده و با سن، سواد و تأهل مددجویان همبستگی منفی آمد. بحث با افزایش شاخص سواد و سن مددجویان و تأهل آنها امکان استفاده مطلوبتر از تسهیلات و وامهای دریافتی و سطح اشتغال‌زایی زندانیان زن بالاتر می‌رود. کمترین تأثیر اشتغال‌زایی خدمات مرکز بر مجرمان منکراتی، مجردان و سطوح تحصیلی ابتدایی بوده است. تشویق و ایجاد تسهیلات برای اخذ مدارک و تخصصهای آموزشی در مراکز فنی - حرفه‌ای در دوران حبس به دلیل رابطه قوی با سطح اشتغال‌زایی و پیشگیری از بروز جرم در زندانیان زن، مفید است.

**کلید واژه‌ها:** اشتغال‌زایی، بازگشت به جرم، زنان زندانی، زندانهای خوزستان، مرکز مراقبت بعد از خروج استان.

تاریخ دریافت: ۱۳/۵/۸۶ تاریخ پذیرش: ۱۰/۹/۸۸

\* دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران <assadollahi.ashkan@gmail.com>

\*\* دانشیار گروه جامعه‌شناسی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران <mohsenit@ut.ac.ir>

\*\*\* دانشجوی دکتری روانشناسی

## مقدمه

همواره یکی از چالش‌های مهم سازمانها به ویژه در حوزه خدمات اجتماعی و رفاهی شناخت اثرات خدمات خود بر دریافت کنندگان یا مشتریان است. در حقیقت ایجاد آگاهی از عملکرد شغلی و حرفه‌ای سازمانها یکی از اهداف بزرگ پژوهشگران اجتماعات سازمانی است.

زنان به عنوان نیمی از انبوه جمعیت انسانی و اثرگذار در دهه‌های اخیر، در محور بحثها و تحلیلهای علاقه‌مندان و محققان بوده است. شناخت همه‌جانبه وضعیت زنان در هدفمند کردن و همراهی آنها در ساخت بهتر جامعه انسانی مفید می‌باشد. جوامع انسانی برای اداره بهتر خود با وضع قوانین و هنجارها درصدد نظام‌مند نمودن وسایل نیل به اهداف خود بوده‌اند. در راستای رسیدن به اهداف پویای جامعه برخی اعضای این ساختار با رد وسایل یا اهداف (نظریه کارکردگرایی مرتون) در حکم بزهکاران عمل می‌نمایند. در این دسته بزهکاران هر چند در حجم کمتر، زنان زندانی و بزهکار وجود دارند. فرض مختل شدن و عقب افتادن زندانیان با محبوس نمودن آنها از اهداف جامعه امری پذیرفته شده است؛ شاید این ماحصل کزکاریهای ناگزیر زندانها بوده است.

یکی از این عقب‌ماندگی‌ها در کسب شغل و استقلال مالی است که به عنوان یک هویت حرفه‌ای - شغلی در اجتماع فرد را به جامعه می‌نمایاند. زنان نیز به عنوان نیمه‌ای مهم در جامعه همواره در صدد کسب این هویت برتر به ویژه در عصر نوین بوده و هستند. اندیشه اداره‌کنندگان زندانها نیز در راستای اعطای استقلال حرفه‌ای - مالی زندانیان بعد از یک دوره محرومیت از امتیازات و وسایل هدفمند جامعه می‌باشد که در این جهت مرکز مراقبت بعد از خروج به عنوان پلی ارتباطی بین زندان و جامعه طراحی و ارائه گردید. این اداره وام‌های خود اشتغالی کم بهره و بعضاً بلاعوض به زندانیان نیازمند اعطا می‌نماید تا در راستای استقلال مالی آنها گام بردارد. نسبت به زنان زندانی نیز همین رویکرد پیاده می‌گردد. فرض ایجاد و درگیری ذهن با گستره‌ای از مشاغل که انسانها را هنجارمند می‌نماید، در پیشگیری از بروز جرم در بزهکاران بیشتر اثبات شده است (براتوند ۱۳۸۳، اسدالهی ۱۳۸۴).

هدف این بررسی نیز به طور چندجانبه مطالعه نقش اشتغالزایی مرکز مراقبت بعد از خروج زندانهای خوزستان طی سال ۱۳۸۵ و جلوگیری از بازگشت زنان زندانی به جرم بعد از کسب اشتغال و حرفه‌ای تخصصی است.

### طرح مسئله

از مشکلات مهم و درگیر مراکز تأمینی - تربیتی که در حد زیادی هزینه‌بر و اتلاف‌کننده سرمایه انسانی - اقتصادی است، تحمیل هزینه بازگشت زندانیان آزاد شده به جرم سابق یا جدید و اعاده به زندانهاست. به طوری که مطالعه آماری پیشینه کیفری زندانیان به راحتی نشان‌دهنده بالا بودن میزان بازگشت به جرم<sup>۱</sup> در زندانهاست (پولادی و همکاران ۱۳۷۸، اسدالهی ۱۳۸۴ و ۱۳۸۵).

از مسائل مهم برای زندانیان آزاد شده جدایی کوتاه یا دراز مدت قبلی آنها از ساختارهای کلان جامعه بوده که با نوعی شکاف و جدایی اجتماعی و اقتصادی همراه است. این شکاف و فقر ارزشی و مالی را می‌توان بستری برای بازگشت به جرم در آنها دانست. این مسائل، موضوع مطالعه اثرات اشتغالزایی مرکز مراقبت بعد از خروج در کاهش نرخ بازگشت به جرم و بررسی توصیفی زنان دریافت‌کننده تسهیلات را مطرح می‌نماید.

### چارچوب نظری

پژوهشهای متعددی در حوزه جرم‌شناسی منطقه خوزستان نشان داد که درصد بالایی از بزهکاران، بیکار یا بیکاران جویای شغل بوده‌اند. (براتوند ۱۳۸۴؛ پولادی و همکاران ۱۳۷۸؛ اسدالهی ۱۳۸۴). همچنین مطالعات نظری دیگری نیز فرض وجود اشتغال و تأثیر پیشگیرانه آن در بروز جرم را گوشزد کرده‌اند (هیرشی ۱۹۷۸ به نقل از محسنی تبریزی ۱۳۸۳؛ ماسن ۱۳۸۲).

1- recidivism rate

**نظریه کنترل اجتماعی هیرشی، رکلس، فرایدی و هیگ:** هیرشی معروفترین نظریه پرداز کنترل و نظارت اجتماعی است این نظریه بر این مفروض استوار است که با تعلق فرد به هنجارها و ارزشهای پذیرفته شده یک جمع یا ساختار، جامعه نظاره گر و کنترل کننده رفتار و کردار اعضای خود خواهد بود و آنها را از انحراف و آسیب اجتماعی دور می سازد. (محسنی تبریزی ۱۳۸۳، سروستانی ۱۳۸۳)،

**نظریه احساس انزوای اجتماعی ملوین سیمن:** احساس انزوای اجتماعی<sup>۱</sup>، واقعیتی است فکری که در آن به دلیل سازوکار ارزشگذاری و نظام پاداش اجتماعی، فرد دچار عدم احساس تعلق و وابستگی به هنجارها و ارزشها و انفصال از جامعه، می گردد. این احساس که بخشی از احساسات فرد دچار بی هنجاری اجتماعی و از خودبیگانگی است، بستر انحراف و آسیب اجتماعی است (محسنی تبریزی، ۱۳۸۳).

## روش

جمعیت مورد بررسی شامل تمام زنان زندانی آزاد شده در پایان سال ۱۳۸۵ می باشد که از خدمات و تسهیلات مرکز مراقبت بعد از خروج زندانهای استان خوزستان بهره برده اند. این پژوهش فاقد نمونه گیری می باشد و تمامی ۱۲۴ مددجوی دریافت کننده خدمات مرکز وارد مطالعه شده اند.

پرونده زندانیان زن تشکیل شده در مرکز مراقبت بعد از خروج مطالعه و مؤلفه های آزمون از پرونده ها اخذ و در برگه آزمون شناسه گذاری گردید. برای هر کدام از مؤلفه های اولیه جمعیت شناختی مثل سن، سواد، تأهل، نوع خدمات و مقدار آن، نوع جرم و سابقه کیفری، نوع مصرف خدمات و کاربری آن برای تعیین ضریب اشتغال زایی، بازگشت به جرم با شاخص فاصله زمانی بین آزادی و بازگشت مجدد به جرم و زندان و تعداد آنها و در نهایت داشتن گواهی یا مدرک آموزش فنی - حرفه ای خاص شناسه ویژه ای تعیین گردید.

1- social isolation

## یافته‌ها

چنان که جدول‌های ۱ و ۲ نشان می‌دهند، سواد اغلب زنان زندانی کمتر از راهنمایی (۶۹٪) و سن آنها غالباً ۱۹ تا ۴۰ سال (۹۴٪) است.

جدول ۱. سطح سواد در زنان مجرم

سطح سواد	بیسواد	ابتدایی	راهنمایی	دیپلم	عالی
فراوانی درصدی	۱۷	۵۲	۲۰	۹	۲

جدول ۲. گستره سنی زندانیان زن

گستره سنی	زیر ۱۸ سال	۱۹-۲۹	۳۰-۴۰	۴۰ سال به بالا
فراوانی درصدی	۴	۵۱	۴۳	۲

در جدول ۳ نیز ملاحظه می‌شود که بیشترین فراوانی مرتبط با جرایم اعتیاد و سرقت می‌باشد.

جدول ۳. رده‌ عناوین مجرمانه زنان زندانی

عناوین مجرمانه	سرقت	مواد مخدر	جرایم منکراتی و خانواده	سایر
فراوانی درصدی	۴۰	۲۴	۳۴	۱۲

بین سن مددجویان زن و گستره اشتغال‌زایی آنها از سوی مرکز مراقبت بعد از خروج استان رابطه معناداری با  $t=2/13$  و  $a=0/98$  به دست آمد؛ بدین معنا که با افزایش سن آنها سطح اشتغال‌زایی بالا می‌رود. ( $p=0/02$ ). با گسترش و تثبیت شاخصهای سواد و آموزشهای رسمی در زندانیان زن گستره اشتغال‌زایی بین آنها بالاتر می‌رود ( $p=0/05$ ). بین شاخص اشتغال‌زایی خدمات مرکز مراقبت بعد از خروج زندان‌های خوزستان با تأهل زندانیان زن نیز رابطه معناداری ملاحظه می‌شود ( $p=0/05$ ). رابطه معناداری بین نوع جرم و سطح اشتغال‌زایی خدمات مرکز در زنان زندانی ملاحظه نشد ( $p=0/10$ ). رابطه معناداری بین میزان بازگشت به جرم و سن مددجویان زن ملاحظه نشد ( $p=0/99$ ).

با گسترش و اشاعه مؤلفه‌های سواد رسمی، بازگشت به جرم و تکرار بزه در بین زنان زندانی کاهش یافت ( $p=0/02$ ). رابطه معناداری بین تأهل زندانیان زن و گستره تکرار جرم آنها مشاهده گردید ( $p=0/05$ ). بین بازگشت به جرم و نوع بزه ارتكابی مددجویان زن

نمونه رابطه معناداری بدست نیامد. ( $p = 0/99$ ).

## بحث

داده‌ها نشان داد ۵۴٪ از زنان با مشاغل سنتی زنانه مثل خیاطی، گلدوزی، آرایشگری، بافتنی و امثال آنها آشنایی حرفه‌ای دارند ولی فاقد گواهینامه و مدرک رسمی حرفه‌آموزی خاص آنها هستند. فقط ۴۲٪ آنها اعلام نموده‌اند که هم اینک (در زمان آزادی از زندان) دارای گواهینامه فنی - حرفه‌ای معتبر مربیگری هستند که آن هم در دوران حبس با گذراندن دوره‌های مخصوص فنی - حرفه‌ای این حرفه را اخذ نموده‌اند.

این یافته موید لزوم گسترش هر چه بیشتر جمعیت حرفه‌آموز رسمی و تخصصی خاصه زنان با اعطای مدارک معتبر از سوی زندانها و مراکز آموزش فنی - حرفه‌ای با ایجاد قرارداد است. این اقدام و تحت پوشش قرار دادن جمعیت کیفری زنان و مردان، اثرگذاری بهتر و مطلوبتر خدمات و تسهیلات مرکز و امید به پیشگیری از بازگشت به جرم را بالا می‌برد و در دراز مدت با تربیت فرزندان، بزهکاری و خلق خانواده آسیب دیده را مانع می‌گردد (اسدالهی ۱۳۸۵ و ۱۳۸۴).

رابطه آموزش و سواد با پیشگیری از بروز جرم و عدم تکرار آن با پژوهشهای براتوند (۱۳۸۳ و ۱۳۸۴)، فولادی (۱۳۷۸) و اسدالهی (۱۳۸۴) همسوست. مطابق نظریه کنترل اجتماعی هیرشی و احساس انزوای اجتماعی ملوین سیمن با رشد و گسترش سطح اشتغال‌زایی خدمات مرکز مراقبت بعد از خروج استان تکرار جرم و بازگشت به بزهکاری کاهش محسوس می‌یابد.

با توجه به این یافته‌ها پیشنهاد می‌شود با سرمایه‌گذاری بیشتر در اشاعه و گسترش سواد رسمی که تغییر نگرش سنتی زنان و مردان بزهکار و جامعه سالم را در پی دارد، می‌توان در جهت کنترل اجتماعی زیرساختهای آسیب‌زای جرم و بزهکاری گام مؤثری برداشت. این یافته‌ها هم چنین گویای ارزیابی تقریباً مثبت و بالایی از عملکرد مرکز مراقبت بعد از خروج زندان‌های استان است.

- اسدالهی، عبدالرحیم و براتوند، محمود. (۱۳۸۴)، **بررسی و مطالعه الگوی ساختاری جرم در مناطق حاشیه نشین اهواز**، طرح پژوهشی مرکز آموزش عالی منطقه ۳ زندانهای کشور، اهواز: اداره کل زندانهای خوزستان.
- اسدالهی، عبدالرحیم. (۱۳۸۴)، **بررسی عوامل بروز جرم در زنان سرپرست خانوار خوزستان، چکیده مقالات دومین همایش کشوری آسیب‌شناسی خانواده در ایران**، تهران، دانشگاه شهید بهشتی.
- اسدالهی، عبدالرحیم. (۱۳۸۵)، **بررسی و رابطه بین کودک آزاری والدین و جرم شرارت در کودکان آزار دیده، فصلنامه علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی**، شماره ۱۹، صص ۲۴۶-۲۲۵، تهران، دانشگاه بهزیستی و علوم توانبخشی.
- براتوند، محمود و اسدالهی، عبدالرحیم. (۱۳۸۳)، **سیر جرایم در اهواز برمبنای مطالعات منطقه‌ای**، طرح پژوهشی مرکز آموزش عالی منطقه ۳ زندانهای کشور، اهواز: اداره کل زندانهای خوزستان.
- پولادی، محمدعلی و همکاران. (۱۳۷۸)، **بررسی عوامل بروز جرم در زنان زندانی خوزستان**، طرح پژوهشی، اهواز، اداره کل زندانهای خوزستان.
- سرمد، زهره و همکاران. (۱۳۸۳)، **روشهای تحقیق در علوم رفتاری**، چاپ دهم، تهران، نشر آگاه.
- صدیق سروسستانی، محمدرضا. (۱۳۸۳)، **جامعه‌شناسی انحرافات**، تهران، نشر آن.
- گرت، استفانی. (۱۳۸۲)، **جامعه‌شناسی جنسیت**، ترجمه کتابیون بقایی، چاپ دوم، تهران، نشر دیگر.
- ماسن، پل هنری و همکاران. (۱۳۸۲)، **رشد و شخصیت کودک**، چاپ دوازدهم، تهران، انتشارات رشد.
- محسنی تبریزی، علیرضا. (۱۳۸۳)، **وندالیسم**، تهران، نشر آن.
- مرکز آمار ایران. (۱۳۸۴)، **سالنامه آماری سال ۱۳۸۳**، تهران، انتشارات مرکز آمار ایران.